

4) йти назустріч обставинам, яких бажали, але при цьому раніше уникали, намагаючись піти від прийняття рішення, відповідальності за своє життя.

Теорія проілюстрована прикладом з практики. Клієнт у процесі психотерапії за допомогою психотерапевта працює над розвінчанням своїх патогенних переконань, навчається новій поведінки, змінює ставлення до себе, до інших і життя в цілому.

Перспективи подальших досліджень. Важливим напрямком подальшої розробки тематики, якій присвячена ця публікація, є формулювання загальних методологічних рекомендацій стосовно проведення психотерапії з клієнтами, у яких панічні атаки. Висвітлені у статті основні засади психотерапевтичної роботи в межах глибокої психології слід розширити надбанням в інших напрямках практичної психології, що є актуальними при роботі з клієнтами, у яких панічні атаки.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии / А. Адлер. – М. : Когито-Центр, 2002. – 219 с.
2. Карвасарский Б.Д. Неврозы. – [2-е изд, перераб. и доп.] / Б.Д. Карвасарский. – М. : Медицина, 1990. – 576 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Adler A. Ocherki po individual'noj psihologii / A. Adler. – М. : Kogito-Centr, 2002. – 219 s.
2. Karvasarskij B.D. Nevrozy. – [2-e izd, pererab. i dop.] / B.D. Karvasarskij. – М. : Medicina, 1990. – 576 s.

Emishyants, O.B. Problems of psychotherapy of patients with panic attacks. The author analyzes the tasks of psychotherapy, as defined by B.D. Karvasarsky, as a set of methods and techniques that have therapeutic effects on the psyche of patients using explanation, reassurance, etc. to eliminate the painful symptoms.

The author also discusses the methods and techniques used in psychoanalysis for treating all neuroses caused by psychologically traumatic situations.

The psychoanalytic techniques include classic free associations, the so-called acting-out and the methods developed by individual psychology. These are early memories, family history and favorite fairy tales which allow determining the clients' lifestyles and their current outlooks. These techniques were shown to be most effective when they were aimed not only at clients' getting aware of the symptoms but also at clients' getting aware of their past life events that played important roles in the pathogenesis.

The author discusses a specially developed panic attack destructive scenario desensitization strategy and its real case application.

Clients guided by therapists work on dispelling their pathogenic beliefs and learn new behaviors, make changes in their self-attitudes and outlooks on life.

Keywords: psychotherapy, psychoanalysis, panic attacks, in-depth psychology, desensitization, early memories.

Відомості про автора

Емішянц Ольга Борисівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Emishyants, Olga Borysivna, PhD, Associate Professor, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine.

E-mail: emikk@i.ua

УДК 925:159.923

Івашкевич Е.З.

СУЧАСНІ ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ ТА СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПЕДАГОГА

Івашкевич Е.З. Сучасні емпіричні дослідження соціального інтелекту особистості та структура соціального інтелекту педагога. В статті описано результати проведених ученими емпіричних досліджень соціального інтелекту особистості, зроблено висновки щодо його структури та особливостей становлення. Зазначено, що результати емпіричних досліджень вчених показали, що становлення соціального інтелекту особистості великою мірою залежить від гендерних характеристик індивіда, а також від етнічної належності суб'єкта соціальної взаємодії. Психолого-педагогічними умовами розвитку соціального інтелекту є: групове навчання, міжособистісне пізнання, соціальна активність, компетентнісний підхід, цілеспрямоване поетапне формування компонентів соціального інтелекту та ін. Запропоновано та описано авторську концепцію соціального інтелекту педагога, яка передбачає, що соціальний інтелект вмщує когнітивну, мнемічну та емпатійну підструктури.

Ключові слова: інтелект, соціальний інтелект, інтелектуальні здатності, соціальне пізнання, міжособистісне пізнання, соціальна активність, когнітивна, мнемічна та емпатійна підструктури соціального інтелекту.

Івашкевич Э.З. Современные эмпирические исследования социального интеллекта личности и структура социального интеллекта педагога. В статье описаны результаты проведенных учеными эмпирических исследований социального интеллекта личности, сделаны выводы относительно его структуры и особенностей становления.

Подчеркнуто, что результаты эмпирических исследований учёных показали, что развитие социального интеллекта личности во многом зависит от гендерных характеристик индивида, а также от этнической принадлежности субъекта социального взаимодействия. Психолого-педагогическими условиями развития социального интеллекта являются: групповое обучение, межличностное познание, социальная активность, компетентностный подход, целенаправленное поэтапное формирование компонентов социального интеллекта и др. Предложена и описана авторская концепция социального интеллекта педагога, которая предусматривает, что социальный интеллект содержит когнитивную, мнемическую и эмпатийную подструктуры.

Ключевые слова: интеллект, социальный интеллект, интеллектуальные способности, социальное познание, межличностное познание, социальная активность, когнитивная, мнемическая и эмпатийная подструктуры социального интеллекта.

Постановка проблеми. Одним із головних питань, що виникає у вітчизняних дослідженнях соціального інтелекту, є питання про те, чи є соціальний інтелект окремим видом інтелекту, чи підструктурним компонентом загального інтелекту. Такий сумнів науковців породжується тим, що більшість теорій інтелекту розглядають види інтелекту, зокрема, – вербальний і невербальний, математичний і просторовий, такий, що постійно розвивається, і кристалізований. Соціальний інтелект, як правило, залишається поза увагою дослідників, або йому приділено досить мало уваги тощо.

На жаль, місце соціального інтелекту в структурі особистості залишається до цього часу незрозумілим в більшості теорій. Причина цього полягає також і в тому, що вимірювати рівень розвитку соціального інтелекту досить проблематично. Кореляції різних видів інтелекту між собою (наприклад, вербального та просторового) – позитивні та позначені високими результатами, а соціальний інтелект корелює із загальним в середньому приблизно на рівні 0,3. Загальний інтелект практично не виявляє кореляційних зв'язків з особистісними рисами індивіда, а для соціального такі зв'язки виявляються досить характерними. Це підтверджують, зокрема, дослідження О.І. Пашенко [6], В.О. Порядіної [7], О.О. Федорової [9] та ін. Тому проблема, яка порушується в цій науковій публікації, є вельми актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні психологічні дослідження присвячені, передусім, вивченню питань та проблем становлення соціального інтелекту особистості залежно гендерних характеристик індивіда, а також від етнічної належності суб'єкта соціальної взаємодії. Вивчаючи гендерні відмінності в структурі соціального інтелекту студентської молоді, В.О. Порядіна довела, що рівень розвитку соціального інтелекту студентської молоді має такі гендерні відмінності:

а) найвищий рівень розвитку соціального інтелекту характеризує студентів з андрогінною гендерною ідентичністю, як таких індивідів, що є найбільшою мірою адаптивними до умов сучасного соціуму. За рахунок поєднання як фемінних, так і маскулінних рис ці студенти виявляють більшу адаптивність, неабияку гнучкість у поведінці, що виявляється в більш високих показниках соціального інтелекту;

б) студенти з маскулінною гендерною ідентичністю мають найбільш низький рівень розвитку соціального інтелекту. Маскулінна модель соціальної поведінки характеризується такими рисами, як жорсткість, упевненість, прямолінійність, незалежність та ін., що деякою мірою гальмує розвиток соціального інтелекту і, отже, може призводити до ускладнень у соціальній адаптації студентів з маскулінною гендерною ідентичністю;

в) риси особистості з фемінною гендерною ідентичністю (пасивність, залежність, емоційність, чутливість і т.д.), як правило, не сприяють найбільш повному розкриттю характеристик соціального інтелекту, що може негативно позначатися на соціальній адаптації, самовираженні, самореалізації, саморозвитку особистості тощо [7, с. 192].

Досить цікавим є дослідження О.О. Федорової [9], в якому аналізується соціальний інтелект як своєрідний фактор формування ставлення особистості до соціально значущих об'єктів у представників різних етнічних груп. Науковець проаналізувала існуючі в науковій літературі теоретичні концепції, що пояснюють природу соціального інтелекту, що дозволило їй зробити такий висновок: соціальний інтелект це – чітко узгоджена структура ментальних здібностей, які сприяють регуляції пізнання людиною соціуму і особливостей поведінки в ньому, що набуваються в процесі соціалізації. Зазначена група здібностей має такі особливості:

- по-перше, соціальний інтелект тлумачиться як здібність, яка вирізняється множинним характером (тобто комплекс або група здібностей), тому він безпосередньо пов'язаний з діяльністю людини;

- по-друге, в процесі дослідження соціального інтелекту не було виявлено однозначної природи кореляційних зв'язків з академічним інтелектом;

- по-третє, метою даної групи здібностей є встановлення взаємостосунків між людьми, тому очевидним є те, що соціальний інтелект безпосередньо взаємопов'язаний з індивідуальними особистісними якостями індивіда [9, с. 173].

У дослідженнях О.О. Федорової [9] було встановлено, що в структурі соціального інтелекту існує три рівні розвитку здібностей: потенційний, актуальний, результативний, і три компоненти в складі кожного рівня: емоційний, когнітивний і поведінковий тощо. На перетині цих рівнів і компонентів вченою було виділено дев'ять груп здібностей, які склали структуру соціального інтелекту. Також було встановлено, що дані групи здібностей характеризуються етнічними особливостями, які реалізуються в кількісних (рівнях

експлікації) і якісних (змістових) характеристиках. У процесі дослідження було виділено три основні форми ставлення особистості до соціально значущих об'єктів соціального простору: конструкти, стереотипи та настановлення, зміст яких також зумовлений наявністю соціального досвіду людини, і тому соціальний інтелект вирізняється етнічною специфікою.

У процесі аналізу отриманих даних О.О. Федоровою [9] було зроблено припущення щодо деякого універсального взаємозв'язку, який існує між елементами соціального інтелекту і формами ставлення до соціально значущих об'єктів оточуючого середовища. З метою перевірки цього припущення було проведено експериментальне дослідження, в ході якого вдалося встановити, що когнітивний компонент, який есплікується завдяки актуалізації механізму рефлексії, визначає досить велику кількість різноманітних конструктів, що виокремлюються у результаті здійснення суб'єктом оцінювання соціально значущих об'єктів, які, зі свого боку, мають етнічні особливості. Так, оцінюючи соціально значущий об'єкт «мати», у змісті перших двох факторів були виділені категорії спорідненості соціально схвалюваних якостей, тоді як у змісті третього фактора було виявлено етнічні особливості ставлення до соціально значущих об'єктів, які були виражені лише у татар і вірмен; в якості таких конструктів у представників татарської і вірменської національностей О.О. Федорова виділяє категорію «сумний», а у росіян – «багатий» і «ощадливий». Таким чином, у змісті конструктів виявлено етнічну специфіку, зумовлену різними умовами соціалізації респондентів.

Для перевірки гіпотези щодо існування взаємозв'язку соціального інтелекту і форм ставлення до соціально значущих об'єктів вченою було діагностовано рівень розвитку здібностей, які входять до структури соціального інтелекту особистості. В процесі подальших досліджень було встановлено універсальний характер взаємозв'язку між рівнем розвитку соціального інтелекту і подібністю ставлення респондентів до соціально значущих об'єктів в ситуаціях міграції: чим вищим був рівень соціального інтелекту у людини в ситуаціях міграції, тим більш адекватним для даної соціокультурної спільноти є його ставлення до соціально значущих об'єктів. У подальшому було виявлено залежність між рівнем вираження когнітивного і поведінкового компонентів соціального інтелекту та рівнем вираження конструктів і настановлень, які входять до структури соціального інтелекту. Окрім того, було констатовано позитивний кореляційний зв'язок між рівнем вираження автостереотипів і гетеростереотипів та рівнями вираження емпатії та емоційного інтелекту та негативний кореляційний зв'язок між рівнем вираження самооцінки і гетеростереотипами. Також в ході емпіричних досліджень було встановлено значущі відмінності в рівні вираження різних груп здібностей, що мають етнічний характер, в структурі соціального інтелекту. Отримані дані дозволили О.О. Федоровій зробити висновок про те, що соціальний інтелект є чинником формування ставлення особистості до соціально значущих об'єктів у представників різних етнічних груп.

Отримані висновки дозволили вченій стверджувати, що «соціальний інтелект» є окремим видом інтелекту і формою ментальної репрезентації отриманих із його допомогою знань, які вирізняються особливим характером експлікації та презентації в умовах соціальної дійсності [9, с. 174–175].

Проте, структура соціального інтелекту фахівців різних сфер професійної діяльності залишається, на жаль, поза увагою дослідників. Отже, **мета нашої статті** – описати результати проведених вченими емпіричних досліджень соціального інтелекту особистості, зробити висновки щодо його структури та особливостей становлення, а також запропонувати та описати авторську концепцію соціального інтелекту педагога.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Розглядаючи психолого-педагогічні умови розвитку соціального інтелекту у студентів-психологів, К.С. Саутіна довела, що соціальний інтелект як професійно значуща якість особистості майбутніх психологів виявляється в адекватному аналізі розвитку ситуацій міжособистісної взаємодії, емоційному «відчутті» її контексту, у виборі на цій основі конгруентної стратегії поведінки. Останнє, наголошує К.С. Саутіна, дає можливість говорити про те, що розвиток соціального інтелекту буде ефективним лише у разі формування соціальних компетенцій, які входять до його структури (моделювання образу ситуації міжособистісної взаємодії; прогнозування результатів взаємодії; побудова повної картини взаємодії; розпізнавання емоцій; співпереживання; саморегуляція; соціальна взаємодія і адаптація). При цьому важливим, зазначає К.С. Саутіна, є врахування таких психолого-педагогічних умов розвитку соціального інтелекту, як: групове навчання, міжособистісне пізнання, соціальна активність, компетентнісний підхід, цілеспрямоване поетапне формування компонентів соціального інтелекту тощо [8, с. 128].

У дослідженнях І.Ф. Баширова доведено, що соціальний інтелект є фактором успішності професійної діяльності військового психолога. Науковцем показано, що успішно визнається така професійна діяльність військового психолога, у якого гармонійний розвиток мають комунікативно-організаційний, емоційний і когнітивний компоненти соціального інтелекту. Також І.Ф. Башировим встановлено, що перевага будь-якого одного з трьох компонентів (за умов недостатнього розвитку двох інших) дозволяє фахівцеві бути успішним лише в одному з видів професійної діяльності військового психолога. Таким чином, успішність фахівця в одному з видів діяльності зумовлена стильовими особливостями розвитку компонентів соціального інтелекту, ступеня їхньої узгодженості за умов провідної ролі комунікативно-організаційного компонента соціального інтелекту, що забезпечує безпосередню

реалізацію в діяльності військового психолога підструктурних елементів когнітивного та емоційного потенціалу інших складових соціального інтелекту [1, с. 138].

У роботах Г.В. Берклунд також доведено, що більш високі показники соціального інтелекту найчастіше зустрічаються у людей, які є більш успішними в сфері професійного психологічного консультування; в той же час, у менш успішних психологів-консультантів діагностуються невисокі значення соціального інтелекту [3].

Вивченням взаємозв'язку соціального інтелекту й дивергентного мислення підлітків в різних умовах різнопланової діяльності займалась Н.В. Яковлева [10]. Так, дослідниця довела, що соціальний інтелект і дивергентне мислення функціонально створюють єдину когнітивну систему, спрямовану на розуміння смислів і значень соціальних ситуацій. Отже, соціальний інтелект є чіткою структурою когнітивних здібностей, що забезпечують розуміння соціальних ситуацій завдяки вживанню ustalених понятійних форм. Отже, дивергентне мислення є когнітивним процесом, який оперує механізмами апперцепції та уявленнями індивідуального досвіду суб'єкта, що призводить до прийняття індивідом креативних рішень, що, в свою чергу, забезпечує вибір суб'єктом індивідуально-своєрідних способів розуміння сенсу соціальних ситуацій.

Також Н.В. Яковлева зазначає, що соціальний інтелект і дивергентне мислення взаємопов'язані в результаті: 1) структурної подібності компонентів (когнітивного, емоційного і суб'єктивного досвіду особистості); 2) функціонального поєднання за принципом вторинності: а) ментальних структур: понять, типових соціальних значень і суб'єктивних уявлень, асоціативних полів, індивідуального особистісно значущого досвіду суб'єкта; б) механізму актуалізації суб'єктивного ментального простору особистісними логічними узагальненнями, логічним моделюванням сенсу ситуації і асоціативними процесами антиципації; в) процесів розуміння (за що відповідає соціальний інтелект) та інтерпретації (за що несе відповідальність дивергентне мислення); 3) інтерсуб'єктивності значень загального життєвого світу особистості та індивідуальних значень суб'єктивного досвіду у розв'язанні «завдання на знаходження сенсу», важливого для значущого іншого; 4) інсайту як механізму «актуалізації сенсу» у вираженні сенсу цілісної соціальної ситуації [10, с. 152–154].

Дослідженням соціального інтелекту студентів з різними психотипами особистості займалась Г.М. Молокостова [5]. Вчена розглядає різнопланову діяльність як умову синтезу культурної та індивідуальної семантики, що забезпечує функціональний взаємозв'язок соціального інтелекту і дивергентного мислення суб'єктів діяльності.

Рівень розвитку здатностей соціального інтелекту і якостей дивергентного мислення особистості більшою мірою визначається цілеспрямовано організованою різноплановою діяльністю, ніж соціокультурними факторами життя особистості. Специфіка різнопланової діяльності суб'єктів якісно впливає на розвиток здатностей соціального інтелекту і якостей дивергентного мислення через оперування: символічною системою знаків (у художній та музичній творчості); культурною семантикою невербальної знакової системи (зокрема, в танцях); інтерсуб'єктивними значеннями в груповій взаємодії (в групових видах спорту); цілісним змістом ситуацій, зафіксованих в структурі особистісного досвіду (у видах спорту). При цьому суб'єкти різних видів діяльності досить по-різному орієнтовані у виявленні метафоричного сенсу певної ситуації: деякі респонденти формулюють гіпотези щодо сенсу ситуацій (художня, танцювальна діяльність, групові види спорту); інші дізнаються щодо значення певних ситуацій з урахуванням механізмів інтуїтивного відбору (індивідуальні види спорту).

В емпіричних дослідженнях Г.М. Молокостової встановлено функціональний взаємозв'язок здатностей соціального інтелекту, якостей дивергентного мислення, здатностей розуміння метафоричного сенсу прислів'їв, що актуалізуються за умов різнопланової діяльності суб'єкта. Отже, під впливом певних умов різнопланової діяльності виникає: а) специфічна структура взаємозв'язків здатностей соціального інтелекту і якостей дивергентного мислення суб'єкта; б) диференціація груп взаємозв'язків певних здатностей соціального інтелекту суб'єкта та його якостей дивергентного мислення. Це визначає більш високий рівень цілісного розвитку особистості, який Г.М. Молокостова пояснює диференційованістю психічного життя особистості, що забезпечує багатство способів сприйняття дійсності, активність особистості в соціальних ситуаціях міжособистісної взаємодії [5, с. 149–151].

Цікавими є дослідження О.І. Ішутіної [4], в яких вивчається взаємозв'язок рівня соціального інтелекту з показниками тривожності у представників різних професій. Емпірично дослідивши характерологічні властивості окремих людей, О.І. Ішутіна робить висновок, що соціальний інтелект виявляється, як правило, в складних або невизначених ситуаціях спілкування та міжособистісної взаємодії. При цьому рівень розвитку соціального інтелекту визначається когнітивними здібностями особистості. Продуктивна взаємодія забезпечується адекватним розумінням сигналів і зовнішніх умов соціального середовища, заснованих на врахуванні потреб і труднощів інших людей.

У дослідженнях О.І. Ішутіної [4] достатній рівень розвитку соціального інтелекту відзначено у студентів гармонійного, сензитивного, інтровертованого і конформного типів особистості. Доведено, що особливості їхньої взаємодії пов'язані зі своєрідними характерологічними рисами, хоча всі суб'єкти, які брали участь у дослідженні, доброзичливо ставилися до інших людей, допускаючи наявність у них труднощів особистісного характеру.

Підвищений рівень розвитку соціального інтелекту було діагностовано науковцем у тривожного і домінуючого типів особистості, що було пов'язане з тим, що особистість спрямовує свою увагу на пошук тих сигналів і умов, які фасилітують досягнення індивідом особистих цілей.

В особистості інфантильного типу, що виявила низький рівень розвитку соціального інтелекту, аналіз умов соціального середовища не забезпечує достатньо ефективних зв'язків з соціумом, особистість не сприймає і не розуміє сигналів і реакцій інших людей.

Отримані О.І. Ішутіною дані підтвердили, що середній рівень розвитку соціального інтелекту характеризує гармонійний психологічний тип особистості, є оптимальним для ефективної та узгодженої взаємодії індивіда із соціальним середовищем. Зміни соціального інтелекту домінуючого типу особистості пов'язані з тим, що індивід намагається використати нові знання для аналізу міжособистісних ситуацій соціальної взаємодії і вибору адекватних дій з метою становлення лідерських якостей.

Особистість інфантильного типу також відчуває неабиякі труднощі адаптації, але вони характеризуються низьким рівнем розвитку здібностей до розуміння та аналізу соціальних ситуацій. Ці особливості – найбільш уразливі в психологічному плані, адже можливості соціального інтелекту використовуються досить обмежено і не компенсують труднощів міжособистісної взаємодії. Здатності до розуміння інших людей не є достатньо розвиненими у людей інфантильного типу, що есплікується на невисокому рівні розвитку соціального інтелекту [4, с. 155–156].

У дослідженнях О.В. Белоконь [2] представлена авторська точка зору на зв'язок між соціальним інтелектом та ситуативною тривожністю, а також тривожністю, пов'язаною з виконанням пізнавальної діяльності і тривожністю, пов'язаною з самооцінкою. Отримані О.В. Белоконь дані щодо досліджуваних характеристик у різних професійних групах свідчать про те, що найбільш високі показники соціального інтелекту найчастіше зустрічаються у людей, зайнятих професійною діяльністю в системі «людина-знак», в той час як у представників професії «людина-людина» (педагогів і менеджерів) переважають низькі дані соціального інтелекту. Крім того, у педагогів в силу різних причин діагностуються найбільш високі показники за всіма видами тривожності, причому низький рівень тривожності, пов'язаний саме з виконанням професійної діяльності, із взаємостосунками в колективі та із самооцінкою, не був виявлений ні у жодного педагога.

На жаль, в дослідженнях О.В. Белоконь не наведено емпіричних результатів стосовно рівня розвитку соціального інтелекту у педагогів різних галузей професійної діяльності, тому ця проблема і стала предметом нашого дослідження. В дослідженнях О.В. Белоконь діагностовано позитивну значущу кореляцію між рівнем розвитку соціального інтелекту і тривожністю в групах успішних і неуспішних у професійній діяльності представників різних професій. У групі неуспішних у своїй діяльності педагогів, порівняно з успішними, виявилось більша кількість респондентів з соціальним інтелектом нижче середнього. Серед успішних у професійній діяльності педагогів-новаторів діагностовано середній або вище середнього рівень розвитку соціального інтелекту і невисокі показники тривожності.

У менеджерів з низьким рівнем розвитку соціального інтелекту було виявлено високий рівень ситуативної тривожності і тривожності, пов'язаної з виконанням професійної діяльності.

Отримані О.В. Белоконь результати свідчать про те, що з метою фасилітації становлення соціального інтелекту слід працювати над зниженням рівня тривожності, а, з іншого боку, прогнозуючи прояви тривожності, психолог буде сприяти більш успішній самореалізації людини завдяки високому та вище середнього розвитку соціального інтелекту [2, с. 140–141].

Займаючись вивченням проблеми співвідношення когнітивних та психосоціальних характеристик особистості в період ранньої юності, О.І. Пашенко [6] довела, що розуміння емоційного і соціального інтелекту є детермінантами формування лідерської позиції особистості, ефективності лідерства та ефективного використання лідерських стилів. Також О.І. Пашенко стверджує, що у здійсненні лідером успішної діяльності важливу роль відіграє емоційний інтелект, самоконтроль виявів експресії, розуміння емоцій інших через механізми експресії, управління емоціями інших тощо.

Науковцем не було виявлено статистично значущих зв'язків соціального інтелекту з такими аспектами лідерства, як зайняття лідерської позиції та ефективність лідерства. При цьому високий рівень розвитку емоційного інтелекту зумовлює мотивацію респондента зайняти лідерську позицію. Також О.І. Пашенко встановлено, що виділений фактор «лідерська позиція» пов'язаний з усіма компонентами емоційного інтелекту; ефективність лідерства також пов'язана з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту, зокрема, в ході дослідження було встановлено позитивні кореляційні зв'язки з такими аспектами емоційного інтелекту, як уміння розуміти емоції інших людей завдяки актуалізації механізмів експресії, керувати емоціями інших і здатність контролювати власні емоційні стани; соціальний інтелект має позитивний кореляційний зв'язок із «задоволеністю працею» (останній розглядається дослідницею як психологічний фактор ефективності керівництва). Також в емпіричних дослідженнях О.І. Пашенко доведено, що емоційний інтелект має позитивний кореляційний зв'язок з діловим стилем лідерства в малих групах в студентському середовищі і з авторитарно-демократичним стилем у керівників; також соціальний інтелект має позитивний кореляційний зв'язок зі стилем, орієнтованим на субординацію суб'єктів міжособистісної взаємодії [6, с. 153–155].

Спираючись на проаналізовані теорії та концепції до визначення соціального інтелекту особистості, ми запропонували власне структуру соціального інтелекту педагога. Ми вважаємо, що соціальний інтелект педагога вміщує *три підструктури*: когнітивну, мнемічну та емпатійну тощо. Отже, *когнітивна підструктура соціального інтелекту* включає в себе сукупність досить стійких знань, оцінок, правил інтерпретації подій, поведінки людей, їхніх взаємин і т.д. на основі сформованої системи інтерпретацій на мікроструктурному і макроструктурному рівнях. Мікроструктура когнітивної складової соціального інтелекту детермінується функціями останнього, а саме пізнавально-оцінною, від якої залежить грамотна переробка та оцінювання інформації, яку сприймає суб'єкт; прогностичною, на основі якої здійснюється планування та прогнозування розвитку міжособистісних взаємодій; комунікативною, що забезпечує ефективність власне процесу спілкування (ця функція пов'язана з адекватним сприйняттям і розумінням партнера по спілкуванню); рефлексивною, яка знаходить своє відображення безпосередньо в самопізнанні. У свою чергу, макроструктура когнітивної складової соціального інтелекту виявляється у ставленні індивіда до себе як до цінності, ціннісно-смысловій позиції до міжособистісних відносин, а також в актуалізації мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, аксіологічного ставлення до професійної та інших видів діяльності.

Мнемічна складова соціального інтелекту педагога характеризує наявність в індивіда здатності до інтерпретації явищ, подій життя, поведінки інших людей і своєї власної як суб'єкта цих подій. Мнемічна підструктура базується на особистісному досвіді суб'єкта, де суб'єктивні статистики утворюють особистісний інтерпретаційний комплекс. Поліmodalність в даному випадку означає наявність у людини різних інтерпретаційних комплексів відповідно до різних сфер буття індивіда. Формально вони можуть суперечити один одному, проте психологічно в нормі є внутрішньо узгодженими, забезпечуючи єдність мнемічної складової соціального інтелекту.

Емпатійна складова соціального інтелекту більшою мірою залежить від того, яку форму поведінки педагог обирає в якості пріоритетної, що очікує від оточуючих його суб'єктів, який ціннісний інтерпретаційний комплекс у ставленні до навколишнього світу сформувався у людини, які можливості є у даного індивіда в плані використання механізмів антиципації у розв'язанні різних проблем професійного та соціального життя тощо.

Висновки. Так, ми передбачаємо, що одним із основних результатів інтеграції функцій соціального інтелекту є наявність в індивіда суб'єктивних статистик різних модальностей: це – й простір суб'єктивних психосемантичних шкал, й символіка невербальної поведінки, й нормативи мовленнєвої продукції. Перелік подібних модальностей можна доповнити, маючи на увазі, що статистики фактично відображують всілякі сторони життєдіяльності людей, тому вони різняться з урахуванням глибини, тривалості життя, репрезентативності та ін. При цьому статистики, як одиниці соціального інтелекту, за своєю будовою, функціями та генезою досить глибоко відрізняються від соціальних стереотипів. Якщо стереотип є стійкою структурою, фіксованою на рівні мнемічного компонента соціального інтелекту, що є інваріантою стосовно різних життєвих ситуацій, то статистики є змінною, рухомою структурою. Статистики щодо стереотипів є вихідною феноменальною базою їхньої подальшої організації.

Отже, будемо виходити з того, що повсякденне буття, життєдіяльність тощо утворюють собою сукупність ситуацій, подій, вчинків та ін. Тоді окрема статистика є певною репрезентативною вибіркою, що є валідною деякому суб'єктивному аспекту розуміння, тим самим створюючи вихідну, базову одиницю соціального інтелекту. Прикладом деякої статистики може бути окрема суб'єктивна шкала («справедливий – несправедливий», «емпатійний – не емпатійний», «вірний – невірний» та ін.), коли характер розподілення суджень індивіда за шкалою є результатом соціального інтелекту людини. При цьому розподіл статистики за шкалою може бути або одноmodalним, або біmodalним. В останньому випадку протилежні дескриптори приймають цілком самостійне значення, фіксуючись на рівні соціального інтелекту, виявляючись, наприклад, в подвійному, амбівалентному ставленні індивіда до самого себе, до інших, до світу тощо. Одноmodalність або біmodalність статистики не є наперед заданими. Переходи одного розподілу в інший є закономірними процесами, природними для кожного індивіда. Щодо цього свідчать стадії вікового розвитку людини, поведінка суб'єкта в перехідний період його життя, нестійкий характер суспільної думки, цінностей та ін.

У цілому, результати емпіричних досліджень вчених з проблеми розвитку соціального інтелекту показали, що становлення соціального інтелекту особистості великою мірою залежить від гендерних характеристик індивіда, а також від етнічної належності суб'єкта соціальної взаємодії. Психолого-педагогічними умовами розвитку соціального інтелекту виступають: групове навчання, міжособистісне пізнання, соціальна активність, компетентнісний підхід, цілеспрямоване поетапне формування компонентів соціального інтелекту та ін. Розроблена авторська концепція соціального інтелекту педагога передбачає, що соціальний інтелект вміщує три підструктури: когнітивну, мнемічну та емпатійну.

Перспективи подальших досліджень. На жаль, не всі питання з цієї проблеми є до кінця розв'язаними в психології. Однією з найбільш актуальних проблем на сучасному етапі розвитку психологічної науки є як співвідношення загального і соціального інтелекту, так і в цілому правомірність виділення останнього в структурі IQ особистості, а також питання щодо особливостей прояву та становлення соціального інтелекту педагога в умовах виконання ним професійної діяльності. Також більш докладно структуру соціального інтелекту педагогів різних сфер професійної діяльності буде проаналізовано в наступних наших публікаціях.

Список використаних джерел

1. Баширов И.Ф. Социальный интеллект как фактор успешности профессиональной деятельности военного психолога : дисс. канд. психол. наук : 19.00.05 / Ильдар Фаритович Баширов. – М., 2006. – 212 с.
2. Белоконь О.В. Взаимосвязь эмоционального и социального интеллекта с лидерством : дисс. канд. психол. наук : 19.00.01 / Ольга Владимировна Белоконь. – М., 2008. – 168 с.
3. Берклунд А.В. Социальный интеллект как условие операциональной готовности будущих психологов к консультативной деятельности : дисс. канд. психол. наук : 19.00.07 / Анна Владиславовна Берклунд. – Сургут, 2007. – 208 с.
4. Ишутина Е.И. Взаимосвязь уровня социального интеллекта с показателями тревожности у представителей разнотипных профессий : дисс. канд. психол. наук : 19.00.01 / Елена Ивановна Ишутина. – Барнаул, 2002. – 202 с.
5. Молокостова А.М. Особенности социального интеллекта студентов с различным психологическим типом личности : дисс. канд. психол. наук : 19.00.05 / Анна Михайловна Молокостова. – Самара, 2007. – 196 с.
6. Пашенко Е.И. Соотношение социального интеллекта, когнитивных и психосоциальных характеристик в период ранней взрослости : дисс. канд. психол. наук : 19.00.13: психология развития, акмеология / Елена Ивановна Пашенко. – М., 2003. – 172 с.
7. Порядина В.А. Гендерные различия в структуре социального интеллекта студенческой молодёжи : дисс. канд. психол. наук : 19.00.05 / Вера Александровна Порядина. – Ярославль, 2007. – 236 с.
8. Саутина Е.С. Психолого-педагогические условия развития социального интеллекта студентов-психологов : дисс. канд. психол. наук : 19.00.07 / Екатерина Сергеевна Саутина. – Тамбов, 2008. – 206 с.
9. Фёдорова Е.А. Социальный интеллект как фактор формирования отношения к социально значимым объектам у представителей различных этнических групп : дисс. канд. психол. наук : 19.00.05 / Елена Александровна Фёдорова. – Ярославль, 2009. – 307 с.
10. Яковлева Н.В. Взаимосвязь социального интеллекта и дивергентного мышления субъектов разноплановой деятельности (на примере подростков) : дисс. канд. психол. наук : 19.00.01 / Наталья Владимировна Яковлева. Хабаровск, 2010. – 262 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Bashirov I.F. Social'nyj intellekt kak faktor uspehnosti professional'noj dejatel'nosti voennogo psihologa : diss. kand. psihol. nauk : 19.00.05 / Il'dar Faritovich Bashirov. – M., 2006. – 212 s.
2. Belokon' O.V. Vzaimosvjaz' jemocional'nogo i social'nogo intellekta s liderstvom : diss. kand. psihol. nauk : 19.00.01 / Ol'ga Vladimirovna Belokon'. – M., 2008. – 168 s.
3. Berklund A.V. Social'nyj intellekt kak uslovie operacional'noj gotovnosti budushhh psihologov k konsul'tativnoj dejatel'nosti : diss. kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Anna Vladislavovna Berklund. – Surgut, 2007. – 208 s.
4. Ishutina E.I. Vzaimosvjaz' urovnja social'nogo intellekta s pokazateljami trevozhnosti u predstavitelej raznotipnyh professij : diss. kand. psihol. nauk : 19.00.01 / Elena Ivanovna Ishutina. – Barnaul, 2002. – 202 s.
5. Molokostova A.M. Osobennosti social'nogo intellekta studentov s razlichnym psihologicheskim tipom lichnosti : diss. kand. psihol. nauk : 19.00.05 / Anna Mihajlovna Molokostova. – Samara, 2007. – 196 s.
6. Pashhenko E.I. Sootnoshenie social'nogo intellekta, kognitivnyh i psihosocial'nyh harakteristik v period rannej vzroslosti : diss. kand. psihol. nauk : 19.00.13: psihologija razvitija, akmeologija / Elena Ivanovna Pashhenko. – M., 2003. – 172 s.
7. Porjadina V.A. Gendernye razlichija v strukture social'nogo intellekta studencheskoj molodjzhi : diss. kand. psihol. nauk : 19.00.05 / Vera Aleksandrovna Porjadina. – Jaroslavl', 2007. – 236 s.
8. Sautina E.S. Psihologo-pedagogicheskie uslovija razvitija social'nogo intellekta studentov-psihologov : diss. kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Ekaterina Sergeevna Sautina. – Tambov, 2008. – 206 s.
9. Fjodorova E.A. Social'nyj intellekt kak faktor formirovanija otnoshenija k social'no znachimym objektam u predstavitelej razlichnyh jetnicheskikh grupp : diss. kand. psihol. nauk : 19.00.05 / Elena Aleksandrovna Fjodorova. – Jaroslavl', 2009. – 307 s.
10. Jakovleva N.V. Vzaimosvjaz' social'nogo intellekta i divergentnogo myshlenija subjektov raznoplanovoj dejatel'nosti (na primere podrostkov) : diss. kand. psihol. nauk : 19.00.01 / Natal'ja Vladimirovna Jakovleva. Habarovsk, 2010. – 262 s.

Ivashkevych, E.Z. Recent empirical studies on social intelligence and structure of teacher social intelligence. The article presents the results of empirical research on social intelligence, its structure, characteristics and development. It has been shown that social intelligence of the individual largely depends on his / her gender and ethnic characteristics while its levels depend on psychological and educational factors that include group training, interpersonal knowledge, social activity, competence approach, gradual formation of social intelligence elements, etc.

The author describes his concept of teacher social intelligence made up of a cognitive, mnemonic and empathic elements. The cognitive social element of teacher social intelligence includes a set of fairly stable attitudes to, knowledge and rules of interpretation of events, human behaviors, relationships, etc. based on the existing system of interpretations at micro and macro levels.

The mnemonic element of teacher social intelligence describes the presence of an individual's ability to interpret phenomena, life events and his / her own and other people's behaviors. The empathic element of teacher social intelligence largely depends on the behavior chosen as a priority behavior and what is expected from other people, on a set of values and attitudes to the world, as well as individual anticipation capabilities in solving various problems of professional and social life, etc.

Keywords: intelligence; social intelligence; intellectual ability; social cognition; interpersonal knowledge; social activity; cognitive, mnemonic and empathic elements of social intelligence.

Відомості про автора

Івашкевич Едуард Зенонович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна.

Ivashkevych, Eduard Zenonovich – PhD in Psychology, assistant of the Department of General Psychology and Psychological Diagnostics of Rivne State University of the Humanities, Rivne, Ukraine.

E-mail: Natasha1273@ukr.net